

Det er med Frederik Dessaus elskede causerier lidt som med Mozarts musikalske: Man skal ikke tage fejl af den lethed det hele glider med. Under formens elegance lurer dybden.
I dette korte og elegante essay om humor peger Frederik Dessau på hvor høj en livsmanifestation humor kan være, hvor dyb en betydning for udvikling af empatien mellem mennesker det har at man kan more sig sammen, og på hvordan den humoristiske livsholdning både rummer komikken og tragedien.
Og med sin kendte venlighed, der uden at fornærme kan udpege selv de ømmeste punkter, husker han os her på hvordan de fundamentalistiske aspekter af religionerne netop er karakteriseret ved at de har glemt humoren.

***

Om humor
af Frederik Dessau

Vi har efter sigende fået vores fantasi som erstatning for dét, vi ikke er, og vores humor som trøst for dét, vi er. Humor betyder fugtighed, og allerede ordet tager sig kærligt af tørre alvorsmænd og -kvinder. Det morsomme kan måske forflygtige noget, som skulle tages alvorligt, men det kan fordybe nok så meget. Det beruser os og gør os godt. Og det giver os ingen tømmermænd.

Vi har mange ord for dét, der får os til at le. Vi taler i flæng om humor og morskab, om vid, lune og munterhed, om sjov og spas, skæg og lystighed, om spøg og skæmt, løjer og grinagtighed. Inden for komikken har vi både det urkomiske, lavkomiske og tragikomiske – foruden den ufrivillige komik.
Ifølge en lige lovlig lærd beskrivelse bygger humor på absurditeter, på uventede konklusioner, pludselige indsigter i den dobbelte betydning af ord og begreber og forståelsen af, at alting ikke er, hvad det ser ud til at være.

Lidt mere jordnært: Når Chaplin går omhyggeligt uden om en bananskal og derefter falder ned i en åbentstående kloak, som han har overset for at undgå bananskallen, så er vi henne ved noget af det centrale i al morskab – noget uventet, pludseligt og overraskende, som ikke er gået ud over os selv.
En veludviklet humoristisk sans kan bidrage til at formindske stress og styrke immunforsvaret, ligesom den hvide magi, der siger, at det skal nok gå – til forskel fra den sorte magi, der siger, at det går aldrig.

Som så meget andet i en kultur har komik og humor udviklet sig i retning af større specialisering – fra gøglet, klovneriet og de grove løjer til det sproglige vid, satiren, ironien, galgenhumoren og sarkasmen, aprilsnarrene og de udspekulerede practical jokes.
Et moderne fænomen er den rapkæftede form for underholdning, som vi på nydansk kalder for stand-up, hvor en komiker står ret op og ned på en tom scene og taler i timevis med slagfærdig uforskammethed – i bedste fald om noget, som publikum ikke har hørt før.
En god parodi morer os også, medmindre det er os selv, der bliver hængt ud. Hvem har den fornødne åndsoverlegenhed til at gøre som Sokrates, der blev karikeret på scenen og rejste sig fra sin tilskuerplads, så alle kunne få det fulde udbytte af karikaturen.
Vi ler, før vi kan tale, og latteren må være ældre end sproget. Vi ler, når vi bliver kildet, hvad der i sig selv ikke er særligt morsomt. Vi skoggerler og fniser, og ler bedst, når vi ler sidst. Vi ler også af nervøsitet, og når noget skræmmer os, og forskrækkelsen viser sig at være ubegrundet. Den stolte selvfølelse, der bliver vakt i os, når vi føler os overlegne i forhold til andre, kan også kalde vores smil frem – og i værste fald en hånlatter.
I munterhed kan der også være noget foruroligende, så vi føler os ofte mere trygge ved det alvorlige – alt efter hvor alvorligt det er. Men med Piet Heins uforglemmelige ord har vi fattet begge dele dårligt, hvis vi kun tager spøg for spøg og alvor kun alvorligt.

Ifølge de kristne kirkefædre kommer latter og spøg ikke fra Gud men fra Djævelen, og Prædikeren i Det Gamle Testamente hørte tåbens latter som kvasets knitren under gryden og sagde, at den vise har sit hjerte i sorgens hus, og tåben har sit i glædens. Man leder forgæves efter morskab i himmelgudernes løfter og trusler og indbyrdes jalousi, og man finder ingen vittigheder i de hellige skrifter.

I sin mest udviklede form er humor en livsholdning og forbundet med tilværelsens ubegribelighed – en livsanskuelse der står over optimisme og pessimisme. Filosoffen Harald Høffding har talt smukt om humorens klare blik for det endelige, meningsløse,

smertelige og disharmoniske i verden, side om side med det store og betydningsfulde. Humor kan højne og fordybe den empatiske kontakt mellem mennesker og dermed åbne for noget essentielt i vores tilværelse. Af de mennesker jeg har mødt i mit lange liv, husker jeg bedst dem, jeg har moret mig godt sammen med.
Et menneske uden humor er slet ikke noget menneske, hedder det i Bertolt Brechts skuespil om storbonden Hr Puntilla, som kun er medgørlig, når han er beruset – hvad han til gengæld er det meste af tiden.

Der er ingen grænser for humor. Meget af dét vi ler ad i den tro, at det er nationalt, viser sig ved nærmere eftersyn at være ret internationalt. En franskmand er morsom på en fransk måde, ligesom en dansker og en tysker og en pakistaner er det på hver deres. I det omfang de altså er det. Det kan muligvis hænge sammen med påstanden om, at der kun findes syv vittigheder i hele verden, og at alle de andre er variationer af dem.

Humor er naturligvis også kulturbestemt og udtryk for indforståede sproglige, regionale, historiske og sociale forhold, der kan gøre det svært for udenforstående at se komikken uden at få den forklaret, men det er en klichéopfattelse, at kulturer og nationer skulle have specielle arter af humor, som adskiller sig fra andres. Yndlingsdigteren Tjekhov er morsom på en umiskendelig russisk måde, og morskaben ligger i hans beskrivelser af den komiske menneskelige tragedie, som vi er fælles om. Da han blev spurgt om, hvad livet er, svarede han: 'Det er som at spørge, hvad en gulerod er. En gulerod er en gulerod, og mere er der ikke at sige om dét.'

Vi ler som sagt af mangt og meget, og når det undertiden kan være svært at holde sig alvorlig, er det hvis misforholdet bliver for overvældende mellem dét folk tror de er, og hvad de rent faktisk har at komme med. I vores mest storslåede øjeblikke kan vi sågar trække på smilebåndet ad mindre uoverensstemmelser mellem vores egen stræben og formåen, men det morsomste er og bliver nu alligevel de andres.

Det alvorlige skal have, hvad der tilkommer det, men så heller ikke mere. Det er påfaldende, at alvorsmænd og grædekoner inden for de fleste fag er omgivet af større respekt og ærefrygt end spøgefugle og grinebidere, og at det alvorlige i det hele taget har højere status end det morsomme og får os til sige 'Alvorligt talt'. Når det tunge imponerer os mere end det lette, som dog kan være det sværeste, er det måske, fordi der er noget betryggende ved alvoren, mens latter og morskab kan virke distraherende og måske endda foruroligende, især hvis man ikke har sans for humor.

Hvis nogen gør krav på uforholdsmæssig stor autoritet og anerkendelse og forventer, at

vi underkaster os den, er det en stor befrielse at le ad dem. Men 'Du skal ikke le ad os' siger Janteloven. Latteren har mange fjender, og det er forståeligt. Hvis man i fuldt alvor mener, at sandheden kun bor i ens eget hus, må ortodoksi og absolutisme fornægte berettigelsen af afvigende religiøse og ideologiske opfattelser.

I det daglige liv giver fundamentalisme sig mindre krigeriske udtryk, end dem der forfærder os på verdensscenen. Men formlen er den samme. Den kan camoufleres ved hjælp af karismatisk forførelse eller andre former for manipulation og ved tvang, pression og magtudøvelse. Intet er mere undergravende for magt og autoritet end latter, og den må bringes til tavshed, hvad den da også er blevet af magthavere til alle tider. Humoren er ikke for ingenting blevet kaldt for en søster til tolerancen.

Forholdet mellem det komiske og det tragiske er langtfra entydigt, dårligt nok et modsætningsforhold, for komedien og tragedien beskæftiger sig med den samme verden og rejser de samme fællesmenneskelige spørgsmål. Det er svarene der er forskellige. Mange gode komedier er tragedier med bukserne nede om hælene.

Det klassiske klovnenummer bygger på, at noget går galt, det er et forhindringsløb, som ikke bliver vundet, en kæde af mislykkede forsøg på at udrette et eller andet, løse en opgave, nå et mål, spille på et instrument, hente en spand vand, holde en balance, gøre noget for nogen etc. Når klovnens evige nederlag er et centralt motiv i vores morskab, er det nok, fordi det afspejler noget centralt i vores tilværelse. I forholdet mellem dét vi gerne vil opnå, og dét vi rent faktisk får udrettet, har humoren ikke kun sine største udfoldelsesmuligheder – det er også her, der er størst behov for den.

Ambivalens siger vi, hvis vi bruger ordet, når modsatrettede følelser bliver vakt samtidig. Og noget af dét, der adskiller os fra dyrene og computerne, er vel netop den uberegnelige evne til at le og græde og føle kærlighed og vrede på én gang. Når god kunst er så meget bedre end dårlig, er det som regel ambivalensen, der gør forskellen.

Musik kan kalde smilet frem, men den får os ikke til at le højt, det er jo heller ikke meningen med den. Den kan også få os til at fælde en stille tåre og sommetider begge dele – som Antonie i Henrik Hertz' lystspil Sparekassen siger om at gå i teatret: 'Jeg er aldrig så glad som når jeg er der. Jeg har undertiden leet og grædt på én gang, og jeg har læst i en bog, at videre kan vi stakkels mennesker ikke drive det.'

Det samme gælder et af højdepunkterne inden for komisk opera, Mozarts 'Figaros bryllup'. Næsten alle medvirkende prøver at fange hinanden i et net af lyst og intriger,

forklædninger, forvekslinger og misforståelser, og omsider løses alt op, og efter forklaringerne, undskyldningerne og tilgivelserne følger et kort intenst orkestralsk øjeblik af dyb melankoli og eftertænksomhed, før alle forenes i finalens glade festfyrværkeri.

Hvad vores egne finaler angår, har jeg det ligesom Goethe – uden sammenligning i øvrigt – det er ingen kunst at blive gammel, kunsten består i at holde det ud.

Alderdommen medfører mange uventede fysiske forandringer. Bindevævet slappes, karrene stivner, syn og hørelse aftager, vi bliver vakkelvorne og mere afhængige af hjælp og støtte. Hvad det psykiske angår, kan der, alt efter hvem og hvordan vi er, være lidt opmuntring i den nyere alderdomsforsknings konstateringer af, at vores medfødte anlæg og egenskaber forbliver ret stabile igennem hele vores liv. Det er som med leopardens pletter, der ikke forsvinder. Og hvor glat man end sliber træet, så bliver knasterne i det. Vi kan komme i situationer, som fremkalder tilsyneladende nye træk og egenskaber hos os, men de har været anlagt fra begyndelsen, det er kvantitative forandringer mere end kvalitative.

En medfødt humoristisk sans skulle altså ikke aftage med alderen, selvom der ikke er så meget at le ad som før. Men så meget desto bedre, når der er noget, der morer én.

Frederik Dessau
født 1927, er en af Danmarks mest afholdte radiostemmer. Han har skrevet en lang række essayistiske bøger i forlængelse af sit mangeårige arbejde i DR's daværende Kultur- og Samfundsafdeling, og han har arbejdet med tv og teater som kritiker, dramaturg, oversætter og instruktør. Han har modtaget Modersmål-Prisen og Statens Kunstfonds livsvarige hædersydelse.

Foto: Linda Kastrup